

BRNĚNSKÉ STOPY
RODINY LÖW-BEERŮ

Petra Svobodová

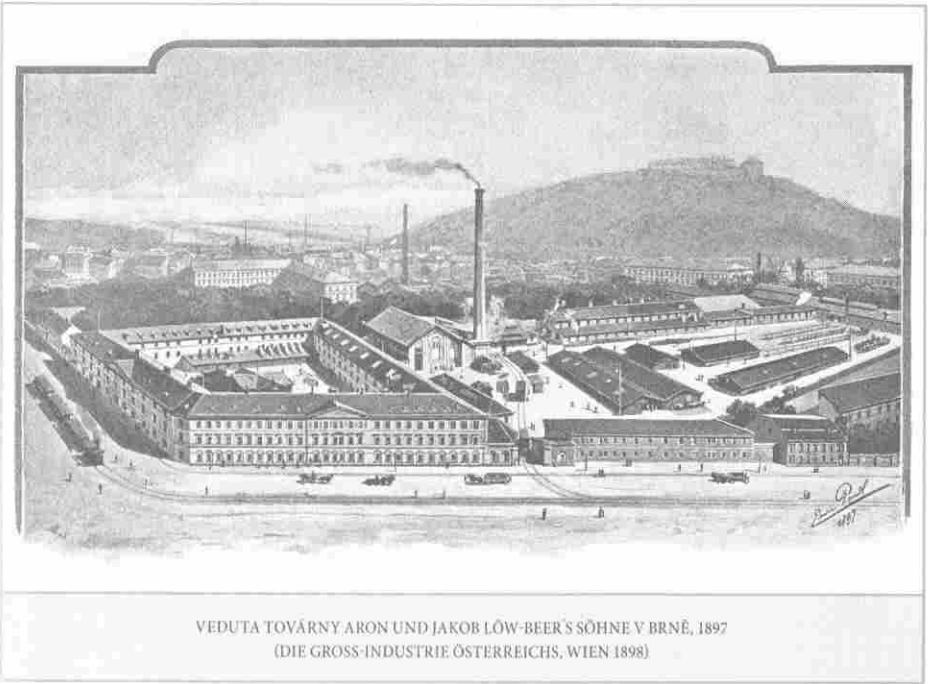
Löw-Beerové, rodina významných průmyslníků ve vlnářství a cukrovarnictví, která se výrazným způsobem zapsala nejen do historie města Brna a jižní Moravy.

U zrodu brněnského textilního průmyslu stál podnikatel Johann Leopold Köffler (1743–1814), který v 60. letech 18. století převzal vedení státní manufaktury na jemná sukna a proměnil ji ze stagnujícího závodu v prosperující podnik. Pozval do Brna mnohé zahraniční odborníky, převážně z Porýní a z území dnešního Nizozemí a Belgie. Patřili k nim např. Wilhelm Mundy, Johann Heinrich Offermann či Heinrich Schmal, kteří si později otevřeli vlastní podniky. Přestože v konkurenčním boji a kvůli dalším okolnostem Köfflerův podnik v letech 1792–1793 zkrachoval, stalo se Brno díky němu a jeho následovníkům centrem textilního průmyslu.

Období 50. a 60. let 19. století představovalo vrcholnou éru zdejšího vlnářského průmyslu. Vedle již existujících podniků spjatých se jmény August Schöll, Johann Christiani, Johann Pešina, Karel Biegmann, Karel Příza či August Kittel a dalšími byly budovány nové továrny, a to zejména příčiněním židovských podnikatelů. Do Brna přesídlily například firmy L. Auspitz, Pollitzer, Bratři Popperové, Lazar Schwarz, Bratři Strakošové, Friedrich Redlich, M. Spitz – a v neposlední řadě podniky patřící rodině Löw-Beerů. Textilní továrny byly budovány v povodí Ponávky a náhonů Svatky i Svitavy, především v předměstích Zábřdovice, Dolní i Horní Cejl, Josefov, na Křenové a Olomoucké ulici, na Dornychu, Struze, Bělidle, Solniční a Ugartově (Václavské) ulici.

Na přelomu 19. a 20. století se textilní podnikání potýkalo s výkyvy v poptávce, ale nadále si udrželo své významné postavení v rámci Rakouska-Uherska. Dějiny vlnářského průmyslu ve 20. století v podstatě kopírovaly „velké“ politické dějiny s jejich vzestupy a pády. Až na několik málo výjimek však nepřežil brněnský textilní průmysl složité období hospodářské transformace v 90. letech 20. století.¹¹

Rozvětvená rodina Löw-Beerů pocházela z boskovického židovského ghetta. Na konci 18. století se zde setkáváme s Judasem Löw-Beerem, majitelem domu č. 9 (dnes Traplova ul. č. 12). Jeho vnuk Moses (1794–1851?) se stal nájemcem palírny v ghettu, a tím získal kapitál potřebný k vybudování přádelny vlny ve Svitávce. V polovině 19. století založil firmu Moses Löw-Beer, která existovala dalších 100 let. Mosesův syn Max (1829–1887) podnik ve Svitávce podstatně rozšířil a expandoval do Brna (továrna na dnešní Čechyňské ul. č. 14, dříve s adresou Křenová ul. č. 76), ale také do pruské Zaháně a slovenské Záhorské Vsi. Jeho synové Rudolf (1865–1953), Alfréd (1872–1939) a Benno (1874–1916) se stali společníky ve firmě Moses Löw-Beer, která byla jednou z největších svého druhu v habsburské monarchii. Kromě vlnářství a cukrovarnictví se firma zabývala i lihovnictvím. Jejich sestra Cecilie (1864–1942) se provdala za JUDr. Kornelia Hože (1854–1936), brněnského advokáta a spoluvlastníka cihelny a cementárny v Brně-Maloměřicích.²¹ Finanční prostředky si rodina Löw-Beerů ukládala mj. v České bance Union v Brně,

VEDUTA TOVÁRNY ARON UND JAKOB LÖW-BEER'S SÖHNE V BRNĚ, 1897
(DIE GROSS-INDUSTRIE ÖSTERREICHS, WIEN 1898)

kteřá byla v letech 1923 až 1925 postavena podle projektu známého brněnského architekta židovského původu Ernsta Wiesnera (1890–1971).

Wiesner také navrhl v letech 1925 až 1927 přestavbu Café Esplanade, které stávalo na rohu ulic Rooseveltovy a Jezuitské. Kavárna představovala místo, kde se setkávala brněnská židovská intelektuální elita. Vyhlášený podnik vznikl na místě předešlé kavárny Habsburg a Wiesner zde předvedl to nejlepší ze své interiérové tvorby. Při stavbě použil unikátní ocelovou konstrukci a vnitřní prostor kavárny završil skleněnou kupolí.³¹ Domovní blok byl bohužel během bombardování Brna v roce 1944 těžce poškozen a nakonec i zcela zbořen při stavbě budovy Janáčkova divadla v 60. letech. V populární kavárně došlo v roce 1939 ke dvěma brutálním antisemitským útokům. V úterý 15. srpna 1939 vtrhli dovnitř fašističtí výtržníci, vážně zranili asi tucet lidí a nejméně jeden člověk zemřel.⁴¹

Starší bratři Mosese Löw-Beera Aron a Jakob založili v 1. polovině 19. století v Boskovicích firmu Aron et Jakob Löw-Beer (později byla přejmenována na Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne), která se věnovala zpracování vlněné příze a obchodu s vlnou. V 2. polovině 19. století rozšířili dědicové Arona a Jakoba podnik do Brněna a do Brna (továrna na dnešní Václavské ul. č. 2, tehdy Ugartova ul. č. 93–95).⁵¹

V roce 1913 koupil prostřední syn Maxe Löw-Beera Alfréd od dědiců brněnského textilního podnikatele Moritze Fuhrmanna (1850–1910)⁶¹ secesní vilu na ulici Sadová č. 22 (dnes Drobného, dříve Parkstrasse) a přesídlil ze Svitávky do Brna s celou rodinou – manželkou Mariannou a třemi dětmi – Maxem, Gretou a Hansem. Marianna pocházela z významné vídeňské židovské rodiny Wiedmannů. Její matka Bertha, rozená Steinerová byla neteří známého důlního podnikatele

DNEŠNÍ STAV BUDOVY NA ČECHYŠKÉ UL. Č. 14, V NÍŽ BYLA TOVÁRNA MOSES LÖW-BEER (FOTO M. ZAVADIL)

Davidu rytíře Gutmanna.⁷⁾ Alfréd patřil nejen k významným brněnským průmyslníkům, ale byl také veřejně činný a působil v různých profesních a zájmových sdruženích. Byl vedoucím představitelem Spolku vlnářských průmyslníků Moravy v Brně (Woll-Industriellen-Verein Mährens v Brně). V roce 1919 se stal i jedním ze zakládajících členů profesní organizace Svaz moravských průmyslníků (Verband Mährischer Industrieller). Po celé meziválečné období zastával také pozici zástupce prezidenta brněnské Obchodní a živnostenské komory. Komoru zastupoval např. v kuratoriu Moravského průmyslového muzea v Brně. Ostatně firma Moses Löw-Beer, společně s firmami dalších brněnských podnikatelů, jako byli např. Josef A. Auspitz, Heinrich Gomperz, August Popper či Friedrich Wannick, každoročně přispívala na provoz muzea. V letech 1919 až 1937 se Alfréd angažoval v prestiž-

ULIČNÍ FASÁDA VILY LÖW-BEER (FUHRMANNOVY VILY) NA DROBNÉHO UL. Č. 22 (FOTO M. ZAVADIL)

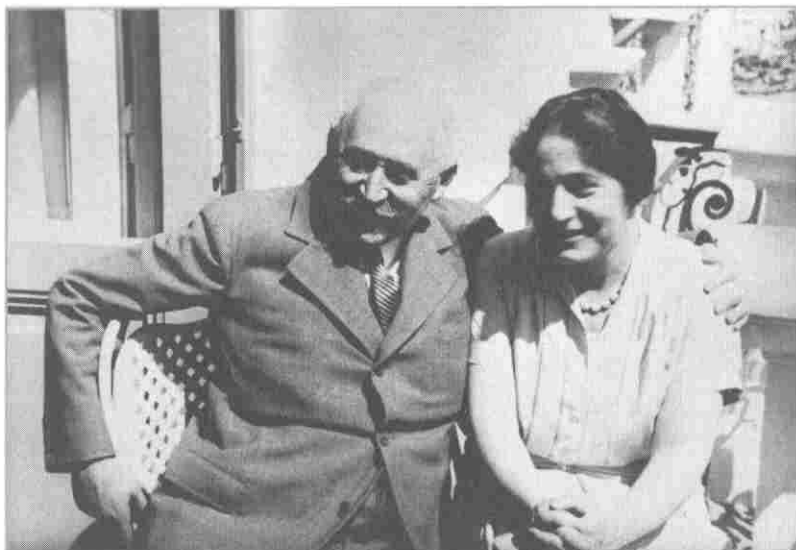
ním německém Spolku Německého domu (Verein Deutsches Haus), který mj. organizoval téměř veškerý společenský život brněnských Němců. Alfréd Löw-Beer byl také příznivcem nadnárodních hnutí, zúčastnil se aktivně zasedání česko-německého Středoevropského ústavu ku podpoře hospodářského a kulturního sblížení, spolku Panevropská unie v Brně či brněnského Rotary klubu.⁸⁾

Rodina Alfréda Löw-Beera na konci 30. let 20. století vilu na Drobného nedobrovolně opustila a další osudy tohoto rodinného domu následovaly osud Československého státu (ve 40. letech v ní sídlilo gestapo, po roce 1945 byla znárodněna, v letech 1962 až 2012 byla sídlem domova mládeže). V současnosti je v majetku Jihomoravského kraje a ve správě Muzea Brněnska. V letech 2013 až 2014 prošla náročnou památkovou obnovou a v roce 2015 zde bude umístěna muzejní expozice s názvem *Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat*.

Alfréd vilu koupil i s rozsáhlým pozemkem ve svahu nad lužáneckým parkem. Kromě Fuhrmannovy vily tu stál i starší objekt tzv. celnice, který původně sloužil, jak název napovídá, k proclení potravinového zboží, později jako konírna, kočárovna, ale i domek zahradníka či správce vily. V roce 2014 byla celnice rekonstruována pro potřeby návštěvnického provozu Vily Löw-Beer. Nyní je zde umístěna kavárna a výstavní prostor.⁹⁾

V roce 1929 daroval Alfréd Löw-Beer své dceři Gretě, při příležitosti jejího druhého sňatku, parcelu v horní části pozemku u ulice Černopolní na stavbu rodinného domu. Rodinný dům Grety a Fritze Tugendhatových, dílo německého architekta Ludwiga Miese van der Rohe (1886–1969), se stal jednou z ikonických staveb moderní architektury.¹⁰⁾

Na dohled od obou vil stojí vlastní vila brněnského stavitele Josefa Arnolda

ALFRĚD A MARIANNA LÖW-BEEROVI NA TERASE VILY (FOTO FRITZ TUGENDHAT); PUBLIKOVÁNO S LASKAVÝM SVOLENÍM DANIELY HAMMER-TUGENDHAT.

z roku 1862 (ul. Drobného č. 26). V roce 1909 se její majitelkou stala Alfrédova sestra Cecílie Hože, která nechala interiéry vily upravit v půvabném stylu art deco s prvky secese. V roce 1939 byla vila majitelce zabrána gestapem. Po druhé světové válce přešla vila pod národní správu a později pod správu Bytových podniků města Brna. V letech 1952 až 2012 byla ve vile umístěna mateřská škola. V roce 2010 byla vila prohlášena za nemovitou kulturní památku. V současnosti chátrající objekt spravuje Městská část Brno-Sever, která zatím marně hledá jeho smysluplné využití.¹¹⁾

Kromě vilové kolonie Černá Pole byla další oblíbenou lokalitou rodiny Löw-Beerů brněnská čtvrť Pisárky. Na přelomu 19. a 20. století si manželé Arnold (1852–1922) a Frederike (1857–1915) Löw-Beerovi nechali postavit na ulici Hlinky č. 86 palácovou novostavbu ve stylu pozdního historismu. Manželé vlastnili i další dům na nedaleké Vinařské ul. č. 4. Arnold byl činný ve firmě Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne. Dům na Hlinkách č. 104 zase patřil Arnoldovu bratranci Jonasi Löw-Beerovi (1945–1924). Na Hlinkách (dříve Pisárecká třída) patřilo po roce 1900 různým členům dynastie Löw-Beerů dohromady sedm domů (č. 40, 42, 54, 86, 96, 104 a 114).¹²⁾ Významný český právník prof. František Weyr ve svých Pamětech vzpomíná, že po přednáškách zakladatele panevropského hnutí hraběte Coudenhova-Kalergiho pořádali Löw-Beerové ve svých palácích velké a jistě velmi nákladné večerní zábavy.¹³⁾

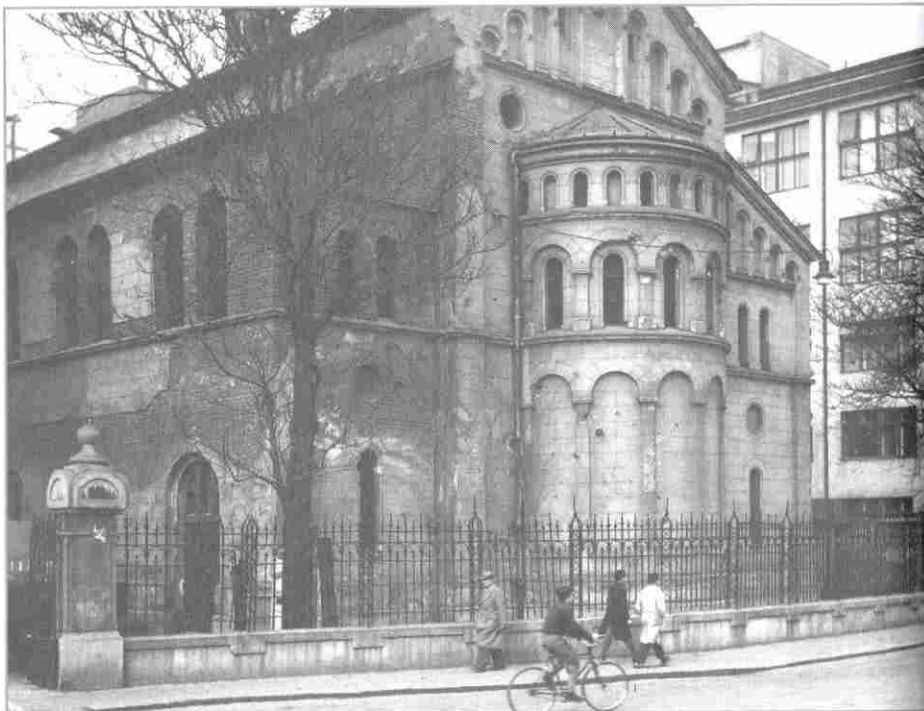
V roce 1935 navrhli vídeňští architekti Rudolf Baumfeld (1903–1988) a Norbert Schlesinger (1908–1980) rodinnou vilu pro Ernsta Löw-Beera na Kalvodově ul. č. 8 ve funkcionalistickém stylu. Elegantní stavba v exponované lokalitě na jižním svahu Pisárek poněkud připomíná dům Ernstovy sestřence Greta v Černých Polích – vilu Tugendhat.¹⁴⁾

FUNKCIONALISTICKÁ RODINNÁ VILA ERNSTA LÖW-BEERA NA KALVODOVÉ UL. Č. 8, POSTAVENÁ PODLE PROJEKTŮ RUDOLFA BAUMFELDA A NORBERTA SCHLESINGERA. (FOTO M. ZAVADIL)

KOLONII DÉLNICKÝCH DOMKŮ ZVANOU „LINAHEIM“ POSTAVILI LÖW-BEEROVI NA POČÁTKU 20. STOLETÍ NA VESLAŘSKÉ ULICI V BRNĚ-JUNDOVĚ. (FOTO M. ZAVADIL)

NĚKDEJŠÍ NOVÁ SYNAGOGA V BRNĚ NA PONÁVCE, ZBOŘENÁ KVŮLI ROZŠÍŘENÍ ÚRAZOVÉ NEMOCNICE V OSMDEŠÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ. (ARCHIV MĚSTA BRNA)

Löw-Beerové v Brně nevladnili jen honosné vily, ale byli i majiteli činžovních domů. Alfréd s Mariannou vlastnili obytný dům na Botanické ulici č. 14 (dříve též Kudlichova). Během osvobozovacích bojů v roce 1945 byl dům poškozen. Další nájemní domy, ať již v osobním nebo firemním vlastnictví, se nacházely např. na Cejlu č. 6, Střední ul. č. 9 či Úvoze č. 29.¹⁵⁾

Obdivuhodný rozmach brněnského průmyslu umožnil na jedné straně majitelům továren stavět si honosné vily v atraktivních částech města, na straně druhé nutil dělníky pocházející z venkova k nouzovému bydlení v dělnických koloniích. Mezi proslulé kolonie patřily v Brně např. Kamenka, Písečník, Diviška či Zarybec.¹⁶⁾ Méně známou skutečností je, že rodina Löw-Beerů nechala na Veslařské ulici v Brně-Jundrově postavit na počátku 20. století kolonii pěti dělnických domků zvanou „Linaheim“ (domy čp. 176, 177, 178, 179 a 180). Obytné domy byly určeny přestárlým dělníkům firmy Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne, kteří měli odpracováno 25 až 30 let. Kolonie byla pojmenována po Lině (1854–1926), manželce Jonase Löw-Beera.¹⁷⁾

V moderních dějinách Brna můžeme sledovat vznik významné židovské komunity po roce 1848. Tehdy přicházejí první textilní podnikatelé, hledá se místo k umístění hřbitova, zakládá se náboženský spolek a budují se první židovské modlitebny. Do 30. let 20. století byly v Brně vybudovány tři synagogy – Velká synagoga na Přívové ul., tzv. Polský templ na Křenové ul. a Nová synagoga na Po-

SYNAGOGA AGUDAS ACHIM V BRNĚ NA SKOŘEPCE – HISTORICKÝ SNÍMEK (ARCHIV MĚSTA BRNA)

BUDOVA HLAVNÍHO NÁDRAŽÍ V BRNĚ, HISTORICKÁ POHLEDNICE, 1915 (ARCHIV MĚSTA BRNA)

PAMĚTNÍ DESKA NA BUDOVĚ DNEŠNÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLY NA MERHAUTOVĚ UL. Č. 37, KTERÁ PŘIPOMÍNÁ TRAGICKÝ OSUD BRNĚNSKÝCH ŽIDŮ BĚHEM II. SVĚTOVÉ VÁLKY. (FOTO M. ZAVADIL)

návce. V ulici Skořepka byla v roce 1936 postavena funkcionalistická synagoga Agudas achim (Společenství bratří) podle projektu architekta židovského původu Otto Eislera (1893-1968). Do dneška se dochovala pouze poslední jmenovaná, která je nyní také jedinou svému účelu sloužící synagogou na Moravě a ve Slezsku.

K významným představitelům židovské náboženské obce patřil i průmyslník Max Löw-Beer, který mj. přispěl na výstavbu nové obřadní síně na židovském hřbitově v Brně-Židenicích.¹⁸⁾ Poslední dvě generace rodiny Löw-Beerů nebyly podle dosavadních informací ortodoxně založeny, např. rodina Grety Tugendhatové s dětmi slavila křesťanské Vánoce.

Na přelomu 30. a 40. let 20. století se stala nechtěným svědkem tragických událostí budova hlavního nádraží v Brně. O jeho vznik se zasloužil císař Ferdinand, který v roce 1836 rozhodl o prodloužení železniční trati z Břeclavi do Brna. Provoz na této trati - Severní dráze Ferdinandově – byl zahájen v červenci 1839. Nádražní budovu navrhl Anton Jüngling, ale v průběhu 19. století byla několikrát rozšířena a přestavěna např. stavitelem Josefem Arnoldem či architektem Josefem Nebelhostenem.¹⁹⁾ Těsně před příchodem nacistických okupačních orgánů 15. března 1939 byl na nádraží zadržen při pokusu o útěk Alfréd Löw-Beer. Jeho další pokus o opuštění Protektorátu Čechy a Morava, pod falešným jménem Friedrich Schweigler, skončil jeho dosud blíže nevyjasněnou smrtí nedaleko Střebra v západních Čechách.²⁰⁾

Na Merhautově ulici č. 37 byla na počátku 30. let 20. století postavena městská odborná škola pro ženská povolání. Ta se od poloviny listopadu 1941 stala shromaždištěm osob židovského původu vybraných do transportu.²¹⁾ Po registraci, která trvala obvykle tři dny, byli Židé deportováni. V roce 1941 žilo v Brně více jak 11 000 Židů, z nich většina byla deportována do nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů. V období od 16. listopadu 1941 do 1. července 1943 odjelo

RODINNÁ HROBKA LÖW-BEERŮ NA ŽIDOVSKÉM HŘBITOVĚ V BRNĚ - ŽIDENICÍCH (FOTO M. ZAVADIL)

z brněnského nádraží celkem 12 transportů. První transport F mířil z 5. nástupiště do ghetta v Minsku, ostatní odjízděly vždy v noci z 1. nástupiště do ghetta Terezín a dále do vyhlazovacích táborů na východě Polska. Z násilně odvláčených přežila necelá tisícovka lidí.²²⁾ Z rodiny Löw-Beerů byla Alfrédova sestra Cecilie Hože transportována v roce 1942 do terezínského ghetta, kde po několika měsících zemřela. Její syn Max zemřel v koncentračním táboře Majdanek.²³⁾

Novodobý brněnský židovský hřbitov byl založen v roce 1842 v Židenicích. Jedná se o největší židovský hřbitov na Moravě. Jsou zde pohřbeny mj. vynikající osobnosti z řad židovských intelektuálů, umělců a podnikatelů. Nejrozsaáhlejší hrobka, postavená z bílého mramoru, patřila rodině Löw-Beerů, je v ní pohřben např. Max a jeho syn Alfréd (majitel vily na Drobného ul. č. 22). Na jiném místě se nachází náhrobek Jonase a Liny Löw-Beerových, významných mecenášů a filantropů. Na židovském hřbitově je pohřben i Arnold Löw-Beer.²⁴⁾

Historii a tvář Brna v 19. a na počátku 20. století ovlivnilo působení a mnohdy střetávání tří národností: české (moravské), německé a židovské. Židovské podnikatele nalezneme především mezi textilními průmyslníky. Mikrosvět německých židovských podnikatelů byl provázaný četnými rodinnými, společenskými a pracovními vazbami.

Téměř všem členům rodiny Löw-Beerů se podařilo na sklonku 30. let emigrovat, v současnosti žijí jejich potomci v Evropě, USA a Kanadě. Pro Löw-Beery, respektive Lowbeery, je jejich rodinná historie spjatá s Brnem dnes už jen uzavřenou kapitolou.

Tématem se zabývala výstava Brněnské stopy rodiny Löw-Beerů. Připomenutí významných textilních podnikatelů a jejich působení v Brně, která se uskutečnila v Galerii Celnice v termínu od 27. 5. 2015 do 30. 8. 2015.

Mgr. Petra Svobodová, Ph.D. je kurátorka a vedoucí pobočky Vila Löw-Beer v Brně.

Poznámky:

- 1) Srov. např. Zřídka Veselý, František: *Vývoj brněnského průmyslu od 18. století*. In: Brno – město řemesel, průmyslu a obchodu. Jordánková, Hana – Sulitková, Ludmila – Zřídka Veselý, František – Boskovský, Jiří J. (edd.) Brno 1993, s. 15-30.
- 2) Smutný, Bohumír: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. Brno 2012, s. 260, 262-263.
- 3) Pelčák, Petr – Wähla, Ivan (edd.): *Ernst Wiesner (1890–1971)*. Obecní dům, Brno 2005, s. 13, 86–91.
- 4) Brummer, Alexandr – Konečný, Michal: *Brno nacistické: průvodce městem*. Brno 2013, s. 45–47.
- 5) Smutný, Bohumír: *Brněnští podnikatelé*, s. 258-259.
- 6) Tamtéž, s. 119.
- 7) Zářický Aleš: *Wilhelm a David Gutmannové aneb jak dva chudí lipničtí židé k rytířským titulům přišli*. In: Genealogické a heraldické informace 2004, s. 27-32.
- 8) Lehmannová, Martina: *Moravské průmyslové muzeum*. In: Moravská národní galerie. Tomášek, Petr (ed.), Brno 2011, s. 26–32; Jeřábek, Miroslav: *K veřejné a politické činnosti brněnských textilních průmyslníků na sklonku existence Rakouska-Uherska a v době první Československé republiky*. In: Brno – moravský Manchester. Březinová, Andrea – Zapletal, Tomáš (edd.), Brno 2014, s. 66-79.
- 9) Podrobně Svobodová, Petra – Hanák, Jaromír: *Historie a současnost Vily Löw-Beer v Brně*. Sborník Muzea Brněnska 2014, Předklášteř 2014, s. 125-141.
- 10) Černá, Iveta – Černoušková, Dagmar (edd.) *Mies v Brně. Vila Tugendhat*. Brno 2012.
- 11) Srov. Černoušková, Dagmar: *Arnoldova vila nad Lužánkami. K první vilové kolonii v Brně*. In: A VÚBEC... Utajený sborník Mileně Flodrové k 75. narozeninám. Čermáková, Jana – Červená, Radana – Jordánková, Hana – Loskotová, Irena – Šibíčková, Jitka (edd.) Brno 2010, s. 394–427, 574–575.
- 12) Srov. Zatloukal, Pavel: *Brněnská architektura 1815–1915*. Průvodce. Brno 2006, s. 131.
- 13) Weyr, František: *Paměti, 2. díl, Za republiky (1918-1938)*. Brno 2001, s. 272.
- 14) Černá, Iveta: *Vila Ernsta Löw-Beera v Pisárkách*. In: Sedlák, Jan a kol.: *Slavné brněnské vily*. Praha 2006, s. 103–105.
- 15) Černoušková, Dagmar – Svobodová, Petra, Velešík, Vladimír ml. – Velešík, Vladimír: *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy 2014, s. 60.
- 16) Srov. Svobodová, Jana: *Brněnské obytné kolonie*. In: Brno v minulosti a dnes 15, Brno 2000, s. 381–462.
- 17) Vrána, Filip: *Z historie Jundrova – kolonie Linahalm*. In: Jundrov, zpravodaj místní části Brno-Jundrov, roč. 23, č. 2, 2013, s. 8.
- 18) Srov. např. Klenovský, Jaroslav: *Brno židovské: historie a památky židovského osídlení města Brna*. Brno 2002.
- 19) Zatloukal, Pavel: *Brněnská architektura*, s. 145.
- 20) Srov. Nenutil, Jiří a kol.: *Druhá světová válka. Případ Tachovsko*. Plzeň 2010, s. 65-66.
- 21) Srov. Klen, Rudolf – Narwa, Petr: *Vryté do paměti. Shromaždiště*. Praha 2004, s. 18–19.
- 22) Klementová, Taňa: *Poslední nástupiště. Brněnské transporty Židů v letech 1941–1945*. In: V utrpení a boji. Brněnští Židé v osudových momentech XX. století. Brno 2012, s. 71–78.
- 23) *Tereziánská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941–1945*. I. díl, Praha 1995, s. 537.
- 24) Srov. Špunar, Petr a kol.: *Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené*. Brno 2006.